

de standpunten van verschillende politieke families. Hier is het wel jammer dat de pistes van tijdskrediet en tijdsverzekering als opstap naar een ruimer basisinkomen niet als dusdanig aan bod komen. De gelijkenissen en verschillen en de strategische keuze voor een tijdsverzekering als mogelijke opstap naar een ruimer basisinkomen zouden het debat immers kunnen verrijken en dichter doen aansluiten bij de politieke actualiteit in ons land.

Globaal is het boekje een aanrader: een overzichtelijke en onderbouwde introductie in het hele debat op luttele pagina's voor wie de oude discussies heeft gemist. Of een ideale opfrissing voor de 'anciens' van het debat, als prikkel om voldoende utopisch te blijven denken als tegengewicht voor de waan van de dag, nu het alleen nog maar over langer werken lijkt te gaan om de sociale zekerheid veilig te stellen;

Dirk Geldof

Voor een theologie van het verschil

Jonathan Sacks, 2005. *Leven met verschil. Menswaardige verscheidenheid in een tijd van botsende culturen*. Zoetermeer, Meinema/Kapellen, Pelckmans, 278 p.

Jonathan Sacks is filosoof en theoloog, en ook opperrabbin van de Verenigde Israëlitische Gemeenten in het Britse Gemenebest. Hij komt in dit boek op voor de waarde van verscheidenheid in de context van de globalisering. De processen van economische en culturele globalisering vragen om een morele visie: we moeten ons steeds afvragen hoe ze de menselijke waardigheid versterken. Er is hierover een wereldwijd

gesprek nodig, en in dit gesprek moeten ook de wereldgodsdiensten meespreken. Sacks, die zichzelf een orthodoxe jood noemt – hij zegt dat de kracht van conservatieve tendensen in de godsdiensten in hun kritiek op de moderniteit ligt – wil in dit gesprek uitdrukkelijk de joodse stem vertolken.

De algemene idee van het boek is dat diversiteit, en Sacks bedoelt hier biologische, persoonlijke, culturele en religieuze verscheidenheid, het kostbaarste en het meest bedreigde aspect van deze wereld is. Het monotheïsme staat niet, zoals velen denken, voor onderdrukking van de veelheid, maar vereert juist de eenheid in verscheidenheid. De Hebreeuwse Bijbel moet gelezen worden als een 'anti-platoons' verhaal. Het universalisme, de hang naar het algemene, dat "spook van Plato", dat vandaag ook opdoemt in de gedaante van het fundamentalisme, betekent een bedreiging voor het particuliere, het plaatselijke, het unieke, de verschillen. Het Jodendom is – en dit in tegenstelling tot het christendom en de islam – een particularistisch monotheïsme. Het gebiedt de vreemdeling lief te hebben. Het ziet God als de schepper van de diversiteit en wil de mensen ertoe brengen plaats in te ruimen voor het verschil. Universaliteit moet hier onderscheiden worden van absoluteheid: tegenover mijn kind heb ik een absolute plicht, maar die is niet universeel. Dit is geen relativisme. De idee van menswaardige verscheidenheid heeft hier zijn basis in de transcendentie van God. Sacks brengt dus een religieuze visie, maar hij beklemtoont dat je geen gelovige hoeft te zijn om zijn visie te delen

Deze visie wordt geconcretiseerd in verschillende hoofdstukken. We vinden een pleidooi voor verantwoordelijk-

heid in een context waarin mensen het gevoel hebben hun greep op de politieke en economische ontwikkelingen te verliezen. “De baas blijven”, zo luidt een eerste moreel principe: het maakt iets uit wat we doen, als individu of gezamenlijk. We vinden ook een verdediging van de vrije markteconomie, met het argument dat uitwisseling via de markt de menswaardige verscheidenheid dient. De markt is een strijdperk waar beide partijen kunnen winnen: handel is te verkiezen boven oorlog. Maar we mogen niet de ogen sluiten voor de ongelijke verdeling van de welvaart in de geglobaliseerde economie. Hier wordt het Bijbelse begrip ‘tsedaka’ naar voor geschoven als een begrip voor deze tijd. In dat woord komen twee betekenissen samen die voor ons gevoel eerder op gespannen voet staan: liefdadigheid en rechtmatigheid. Het is dus geen vrijblijvende liefdadigheid, maar gaat in de richting van sociale rechtvaardigheid. Het gaat opnieuw om het opnemen van een verantwoordelijkheid ten aanzien van processen die aan iedere controle lijken te ontsnappen. Bijbelse gebruiken als het sabbatsjaar en het jubeljaar kunnen een corrigerende werking hebben ten overstaan van de markt. Verder wordt het belang van onderwijs in het informatietijdperk beklemtoond. Het is de beste investering wanneer we het zuiden daadwerkelijk vooruit willen helpen in een geglobaliseerde wereld. Een ander moreel principe luidt “samenwerken”. Hier bespreekt Sacks de betekenis van de civiele samenleving. Vertrouwen ontstaat in verbondsmatige relaties, zoals we die vinden binnen gezinnen en gemeenschappen. Ze vormen de bodem voor al onze contractmatige relaties. De Hebreeuwse Bijbel is ook een bron van ecologisch bewustzijn. De mens wordt

er niet alleen voorgesteld als meester maar ook als dienaar van de natuur, die ons niet toebehoort. Ook in deze kwestie onderstreept Sacks de kracht van de religie. Het is moeilijk, zegt hij, om een milieutechniek te ontwerpen in strikt seculiere termen. Het natuurlijk milieu is een element van de diversiteit die hij zo belangrijk vindt. We vinden verder ook nog een hoofdstuk over het belang van vergeving, - en dit op verschillende niveaus - tussen mensen, in internationale verhoudingen,...

Jonathan Sacks ontwikkelt zijn ideeën in discussie met Francis Fukuyama, Samuel Huntington, Benjamin Barber, Michael Ignatieff en vele anderen. Hij schetst zo een helder en levendig panorama van de uitdagingen waarvoor de globalisering ons stelt. Dat religies wereldwijd nieuwe bijval vinden is een gegeven dat Sacks terecht een belangrijke plaats geeft in zijn overwegingen. Zijn religieuze standpunten en interpretaties van jodendom en monotheïsme zijn soms verrassend. Als analyse van globalisering en diversiteit is het boek niet zo vernieuwend. Heel wat inzichten zijn voor discussie en tegenspraak vatbaar, maar de thema's en problemen die worden aangekaart, zijn relevant en dringen zich op aan iedereen die bekommerd is om de toekomst van de mensheid en van de aarde. De oproep om de morele dimensie van de globaliseringprocessen niet uit het oog te verliezen, de gedachte dat wij niet alleen maar de redeloze producten zijn van blinde oorzaken, de positieve rol die hij van de wereldgodsdiensten verwacht, dat zijn perspectieven van hoop die een tegenwicht bieden voor cynische berusting.

Trui Schellens